

Game of Thrones in de Lage Landen

Conflict in het hertogdom Gelre

Het hertogdom Gelre kende in de vijftiende eeuw een felle strijd om de troon. Het conflict tussen vader en zoon kenmerkte zich door intriges, machtsgrepen en verraad, en verdeelde de hertogelijke familie en het hertogdom. Omliggende vorstendommen werden meegezogen in de strijd, terwijl de hertog van Bourgondië op de achtergrond meespeelde. Dit en vergelijkbare conflicten wijken sterk af van de traditionele visie op de middeleeuwen, maar worden juist treffend weergegeven in de tv-serie *Game of Thrones*.

Jaap Ligthart is als promovendus verbonden aan de Universiteit Leiden en doet onderzoek naar de schulden van laatmiddeleeuwse vorsten.

De serie *Game of Thrones* (GoT) is overduidelijk fantasy, maar tegelijk heeft het een sterke 'middeleeuwse' setting. Het opgeroepen beeld contrasteert echter sterk met het romantische beeld dat bijvoorbeeld in negentiende-eeuwse literatuur als *Ivanhoe* of *Robin Hood* naar voren komt. Gezien de populariteit van GoT is het echter goed mogelijk dat deze serie het beeld dat leerlingen hebben van de middeleeuwen veel sterker beïnvloedt.

In GoT worden twee beelden opgeroepen van 'middeleeuwse' conflicten tussen vorsten en de krijgers die deze uitvechten. De Starks strijden eervol en met open vizier. Hun volgelingen voldoen ook aan het stereotiepe beeld van de middeleeuwse ridder. Zij volgen hun leider omwille van eer, oude eden en bondgenootschappen.

Daartegenover staan de familie Lannister en hun militairen. De familie vecht met list en bedrog en haar strijders vechten vooral voor hun eigen gewin. Oude bondgenoten worden verraden als dat beter uitkomt, of als dat beter betaalt. Niet alleen de wijze waarop de leiders van beide families hun militaire gevolg aan zich binden verschilt, ook de wijze waarop zij omgaan met familieleden wijkt sterk af. De Starks fungeren hierbij bijna als doorsneegezin. Dat kun je niet zeggen van de Lannisters die incestueuze relaties aangaan en binnen de familie een machtsstrijd uitvechten waarbij gezinsleden of schoonfamilie om het leven wordt

gebracht. Hoe de Starks en hun volgelingen worden neergezet, vertoont sterke gelijkenissen met de wijze waarop de 'good guys' worden beschreven in *Ivanhoe* en *Robin Hood*, maar ook in de middeleeuwse literatuur zelf. De Lannisters zijn daarmee de 'bad guys'.

Gelderse vete

De gebeurtenissen die in *GoT* naar voren komen zijn fantasierijk, maar vertonen sterke gelijkenis met, en zijn waarschijnlijk geïnspireerd op de burgeroorlog die Engeland teisterde in de vijftiende eeuw. Maar ook dicht bij huis vonden gebeurtenissen plaats die rechtstreeks uit *GoT* lijken te komen. Bijvoorbeeld in Gelre, grofweg het huidige Gelderland en Noord-Limburg. Daar vond in de periode 1423-1473 een openlijke oorlog plaats tussen hertog Arnold en de Gelderse steden. De strijd verscheurde niet alleen het land, maar ook het hertogelijke gezin. De hertog werd bestreden door zijn eigen zoon, die werd gesteund door de hertogin van Gelre. De broers van de hertog kozen ieder een andere kant in het conflict. De Gelderse edelen en steden steunden afwisselend de hertog of zijn zoon en een deel van de strijders was hierbij vooral gemotiveerd door geldelijk gewin. Het conflict bleef bovendien niet beperkt tot Gelre zelf. Omliggende vorstendommen werden meegezogen in de strijd, terwijl de hertog van Bourgondië op de achtergrond de strijdende partijen als een marionettenspeler probeerde te bespelen.

Opvolger gezocht

Net als *GoT* kende ook deze strijd vele spelers. De hoofdrolspeler in dit alles was Arnold, sinds 1423 hertog van Gelre. Zijn voorganger, Reinald IV, hertog van Gelre en Gulik, had alleen buitenechtelijke kinderen nagelaten die hem niet mochten opvolgen. De Gelderse elite moest daarom in een

wijdere familiekring naar een opvolger zoeken en deze werd gevonden in de toen dertienjarige Arnold, uit het geslacht Egmond. Via zijn moeder Maria van Arkel was Arnold verwant aan de eerdere hertogen van Gelre.

Met zijn promotie tot hertog van Gelre, was Arnold gestegen in de adellijke hiërarchie. Als hertog van Gelre had Arnold immers veel meer macht, aanzien en inkomsten dan zijn vader had als heer van Egmond. Het was echter van belang om die positie vast te houden. Juist omdat Arnold geen directe afstamming van de vorige hertog was, werd zijn opvolging aangevochten. Bijvoorbeeld door de hertog van Berg. Die was hertog van Gulik geworden na de dood van Reinald IV en eiste ook Gelre op. Hij werd in zijn aanspraken gesteund door de keizer. De keizer had aan Arnold de opvolgingsrechten in Gelre willen verkopen, maar het lukte de jonge hertog niet om ►

Linkerpagina boven: Het hertogdom Gelre omringd door zijn burens.

Hiernaast: Arnold van Gelre op een zeventiende-eeuwse gravure. Bron: Gelders Archief. Onder: Gekostumeerde optocht van de leden van het Delftsche Studentencorps op 8 juli 1873. De optocht verbeeldt de intocht van Karel van Egmond in Arnhem in 1492. Prent, Rijksmuseum.

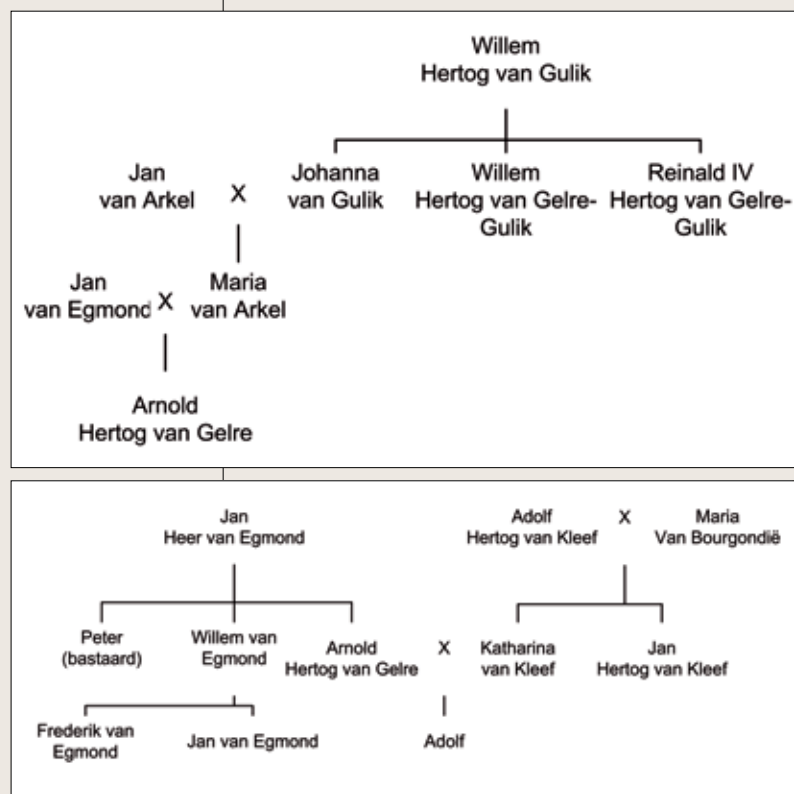
Boven: Vereenvoudigde weergave van de relaties tussen Arnold van Gelre en de hertogen van Gelre. Daaronder: Vereenvoudigde weergave van de gezinnen van Jan, heer van Egmond en Adolf, hertog van Kleef.

voldoende geld bijeen te brengen. Arnold moest dus medestanders vinden om zich te verweren tegen toekomstige Berghs-Gulikse aanvallen die uiteindelijk uitmondde in een openlijke oorlog. De gewenste steun werd gevonden bij het naastgelegen hertogdom Kleef. Arnold kreeg Katharina, de dochter van de hertog van Kleef, tot vrouw. Omdat Arnold duidelijk de onderliggende partij was – hij stamde uit een minder aanzienlijk geslacht en had Kleef harder nodig dan omgekeerd – moest hij de portefeuille trekken. Hij bestemde delen van de hertogelijke inkomsten als inkomstenbron voor zijn vrouw die hiermee haar eigen hofhouding kon betalen en haar eigen leven leidde. Behalve Kleef werd ook de machtige hertog van Bourgondië overgehaald Arnolds claim te steunen. Die was in 1423 vooral op de achtergrond een belangrijke kracht, maar kwam in het begin van de jaren 1430 aan de macht als graaf van Holland en hertog van Brabant. Hij was daarmee een buurman van formaat voor de Gelderse hertog. Die Bourgondische steun had wel een prijs.

steden kon de vorst niet zonder meer rekenen. Al vroeg in zijn regering hadden de Gelderse steden de hertog laten voelen hoe sterk hij in dat opzicht van hen afhankelijk was. Zij dreigden in 1435 het Beleg van Buren op te breken als zij niet direct gecompenseerd werden voor hun oorlogsinspanningen. De compensatie bestond uit de overdracht van vorstelijke inkomstenrechten, waarmee de hertogelijke financiën verslechterden. Ook de traditionele krijgers bij uitstek, ridders en andere professionele militairen, kwamen in deze periode niet meer opdaven omwille van oude eden alleen. Zelfs strijders die in bezit waren van een vorstelijk leen en als zijn vazallen golden, wensten een financiële tegemoetkoming in de kosten als zij namens de vorst oorlog voerden. Om over een meer betrouwbare strijdmacht te beschikken huurden vorsten in deze tijd militairen in. Een voorbeeld hiervan is de overeenkomst tussen de hertog en Willem van Sombreffe in 1459. De hertog beloofde om Willem jaarlijks 70 gulden te betalen uit de tol van Zaltbommel. In ruil daarvoor zou Willem de hertog militair steunen, vergezeld door honderd gewapende mannen.

Binnen- en buitenlandse bemoeienis

Strijders zoals Willem van Sombreffe bleken al vrij snel nodig. Niet alleen werd Arnold geconfronteerd met aanvallen van de hertog van Bergh-Gulik, maar ook binnen Gelre kwam weerstand tegen de hertog. In eerste instantie bleef de oppositie beperkt tot de belangrijkste stad van het hertogdom: Nijmegen. Deze stad zag in de zoon van de hertog een betere heerser en steunde die steeds openlijker in de strijd tegen Arnold. Nijmegen wist bovendien steeds meer steden tot opstand aan te zetten. Het conflict kreeg daarnaast 'internationale' dimensies omdat de hertog van Bourgondië steeds duidelijker de opstandige partij steunde. Waar Arnold zich bij zijn aantreden nog sterk pro-Bourgondisch had opgesteld, was hij steeds meer een eigen koers gaan varen. In reactie hierop verzette de hertog van Bourgondië zijn bakens en steunde de hertogenzoon, die ingeschat werd als meer beïnvloedbaar. Aan de openlijke oorlog tussen vader en zoon kwam formeel een einde in 1459. Dit was echter van beperkte duur. Hoewel de kerst van 1464 door het hele hertogelijke gezin samen werd gevierd, werd de hertog enige dagen later gevangengenomen door zijn zoon en diens getrouwen. Zij ontvoerden de vorst en hielden hem tot het einde van 1470 gevangen. De positie van de zoon, Adolf, leek daarmee onaantastbaar geworden. Echter, ook Adolf van Gelre stelde zich steeds onafhankelijker op ten opzichte van de hertog van Bourgondië. Die nodigde de hertogenzoon daarom in 1470 uit aan zijn hof en maakte zich er sterk voor dat de oude hertog zou worden vrij-

Macht van de steden

Niet alleen de steun van buitenlandse vorsten was van belang. Ook, of misschien juist, in het binnenland waren betrouwbare groepen nodig. Deze steun kwam niet alleen omdat adel en steden zich door eden verbonden voelden met de hertog. Steden eisten naast bevestiging van bestaande privileges ook uitbreiding daarvan. Dit ondergroef de economische en politieke macht van de hertog. Ook op de militaire macht van de

De stad Hattem met onderaan het kasteel. Deel van de facsimile (1916-1923), naar het origineel door Jacob van Deventer (ca. 1560). Bron: Gelders Archief Arnhem.

gelaten. Adolf trachtte hierop het Bourgondische hof te ontvluchten maar werd gevangengenomen. Zijn vader werd vrijgelaten en probeerde weer als hertog te regeren. De steun voor zijn bewind was echter compleet verdwenen en zijn macht beperkte zich tot de stad Grave. Ten einde raad wees hij de hertog van Bourgondië aan als opvolger.

Familietwist

Met de gevangenneming van de oude hertog in 1465 was er geen einde gekomen aan de strijd in Gelre. Deze verdiepte zich juist binnen de hertogelijke familie. Willem van Egmond bleef zich, samen met zijn zoons, inspannen voor de zaak van zijn gevangengenomen broer hertog Arnold. Deze keuze was zijn zoon Frederik slecht bekomen, die werd in 1465 samen met de hertog gevangengenomen. De partij rond Willem van Egmond kreeg ook steun van Jan, hertog van Kleef. Die vocht als gevolg daarvan juist tegen zijn zus, de Gelderse hertogin, die immers de hertogenzoon Adolf steunde. Jan van Kleef spande zich militair in om hertog Arnold in zijn functie te herstellen. Zo bezette hij Arnhem, op uitnodiging van het stedelijke bestuur zelf, om de stad te verdedigen tegen aanvallen van vijanden van de oude hertog. De strijd kwam tot een hoogtepunt met een veldslag in 1468. Zo'n openlijk treffen was een uitzondering in een tijd waarin oorlogen doorgaans bestonden uit plunderingen van vijandelijk gebied.

Terwijl de Kleefse broer en zus elkaar bevochten, zat ook het Egmondse gezin niet op een lijn. Naast zijn broer Willem, had Arnold nog een bastaardbroer: Peter. Deze spande samen met de hertogin en was overduidelijk financieel gemotiveerd. Als bastaard kon hij in principe geen rechten of goederen van zijn vader erven en hij was dus in belangrijke mate afhankelijk van de goede wil van zijn broers. Hertog Arnold had zijn broer Willem ruim van goederen voorzien in Gelre. Door een huwelijk en de uitbouw van zijn bezit werd Willem voor de lokale adel een speler om rekening mee te houden. Dit was vanuit de vorst gezien volstrekt logisch. Door Willem tot een machtige speler te maken kon hij uitgroeien tot een steunpilaar voor de vorst.

Deze weg stond voor een bastaard in potentie ook open. De voorganger van hertog Arnold, Reinold IV van Gelre, voorzag zijn bastarden van voldoende bezit en zorgde ervoor dat zij gunstig huwden. Arnold koos er waarschijnlijk niet voor om zijn bastaardbroer ook zo goed te behandelen. Sterker nog, hij schonk rechten die Peter in handen had juist aan Willem. Zo ook het kasteel dat de stad Hattem overheerste. Arnold had het kasteel overgedragen aan zijn vader tot hij hem een lening zou terugbetalen. Hun vader had echter Peter aangesteld als bewaarder van het kasteel, maar Arnold zegde toe dat Willem het kasteel zou erven. Na de dood van hun vader, in 1451, droeg Peter het kasteel echter niet over aan zijn broer, maar aan de hertogin van Gelre. Die steunde toen juist haar zoon in diens open oorlog tegen de hertog. Peters beweegreden was waarschijnlijk strikt financieel: enkele jaren eerder had zijn broer Willem zich volgens Peter vergrepen aan inkomstenrechten die hem toekwamen.

Geen romantisch beeld

Hoewel *Game of Thrones* geen historische pre-tenties heeft, slaagt de serie goed in het schetsen van laatmiddeleeuwse conflicten tussen vorsten. Vorstelijke familieleden komen tegenover elkaar te staan in hun strijd om de troon. Families worden gespleten door de keuze voor verschillende oorlogvoerende partijen, en opportunisme en geld fungeren wellicht meer dan eer als reden om een vorst te steunen. Deze visie wijkt sterk af van de traditionele romantische blik op middeleeuwse vorsten, oorlog en ridders. Desondanks doet het meer recht aan de situatie in de late middeleeuwen, zeker in de Nederlanden waar conflicten zoals hiervoor geschetst in bijna elk vorstendom voorkwamen. ■

Verder lezen

Robert Stein, *De hertog en zijn staten* (2014).

Jan Burgers en Mario Damen, 'Feudal Obligation or Paid Service? The Recruitment of Princely Armies in the Late Medieval Low Countries', *The English Historical Review*, Volume 133, Issue 563, pp. 777–805.

Antheun Janse, *Een pion voor een dame. Jacoba van Beieren 1401-1436* (2010).